

A 9. századi Felső-Tisza-vidék problémás kérdéseiről a telepkeletkezés tükrében*

1. A Felső-Tisza-vidék és ezen belül a Nyírség¹ 9. századi településtörténetének tanulmányozása során a kutató két alaproblémába ütközik. Az egyik – a kerámiaanyag keletkezésének nehézsége – a korszakra általánosan jellemző, a másik pedig speciálisan e régióra vonatkozik: ez a terület kora középkori etnikai viszonyainak értékelése. Írásomban a két kérdéskört elsősorban a telepkeletkezés viszonylatában vizsgálom. Ezt a 9. századra keletkezhető sírkerámia (valamint általában a temetkezések) hiánya, illetve a régióból eddig publikált települések etnikus meghatározásának a szakirodalomban jól megfigyelhető kényszere indokolja.

Mára elfogadott tétellé vált, hogy a 9. század folyamán a lassúkorongolt kerámia háttérbe szorítja a korongolatlant,² azonban a korszak kerámiaanyagának pontosabb datálását segítő kritériumrendszer kidolgozása még várat magára. Megfigyelésem szerint a telepkerámia a 9. századra manapság kétféle módon keletszik, s ezek az adott település alapvetően avar vagy Árpád-kori használatából indulnak ki. A késő avar kori települések datálását így – a temetkezésekéhez hasonlóan – hajlamosak vagyunk a 9. század elején–első felében lezárni, míg a kora Árpád-korban (is) létező települések alsó időhatáránál problémás esetekben 9–10. századi keretdatálást szokás megadni. Mindkét szemléletmód igyekszik kikerülni vagy elmosni az avar–Árpád-kor átmenet kérdését, ezért, noha manapság már olvashatunk „kontinuus” településekről, jól kidolgozott belső kronológia híján érveink többnyire sejtéseken, megérzéseken alapulnak.

Az utóbbi évtizedekben több kísérlet történt a 9. századi alföldi telepkerámia paramétereinek pontosabb meghatározására, elsőként a tiszafüredi település kapcsán Garam Éva, később a Kompolt–Kistéri tanyán feltárt edényégető kemencék alapján Vaday Andrea és Takács Miklós tollából. Érintette a témát Herold Hajnalka, legutóbb pedig Bajkai Rozália próbált meg 9. századi horizontot kimutatni Hajdúnánás–Mácsi-dűlő lelőhelyen. Bár kritériumrendszerük³ több ponton is eltér egymástól, kutatásaikat összegezve annyi leszögezhető, hogy *9. századnak olyan – alapvetően avar jellegzetességeket mutató, lassúkorongolt – kerámiaanyagot határoznak meg, amely az Árpád-kor irányába mutató formai és/vagy díszítőjegyeket is magán hordoz.*

E kutatók érveit szem előtt tartva az alábbiakban igyekszem összegezni azon tapasztalataimat, melyeket a Felső-Tisza-vidék és ezen belül a Nyírség kora középkori telepkerámiajával való foglalkozás során szereztem, s ennek kapcsán megpróbálok választ adni arra a kérdésre, hogy mi jellemző a terület 9. századi kerámiajára.

* A tanulmány az OTKA NK 104533. számú pályázat keretében született.

¹ Jelen munkámban a terület ma Magyarországon található részeinek leletanyagával foglalkozom, elsősorban az általam jobban ismert Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lelőhelyekkel. Így a Bodroghözben lezajlott kutatásokat is csak a szükséges mértékben ismertetem.

² HEROLD 2006. 66–67.

³ Tiszafüred: szemcsés anyagú, szürkésbarna, lassúkorongolt edények, melyek díszítése hullám- és egyenes vonalköteg, illetve gyakran látják el őket belső peremdíszrel és/vagy dellével. GARAM 1981. 145. Kompolt–Kistéri tanya: a perem belső felülete díszítetlen, az edények oldalfala gyakran díszítetlen, a hullámvonalköteggel szemben az egyenes vonalkötegek vannak túlsúlyban, illetve feltűnnek az egyszerűen bekarcolt egyenes vonalak. TAKÁCS–VADAY 2004. 30–31., 40–41. Örménykút: a késő avar kor vége felé a településen a korongolatlan kerámia visszaszorul a lassúkorongolttal szemben. HEROLD 2004. 61. Hajdúnánás–Mácsi-dűlő: rövid, erősen kihajló perem, esetenként belső peremdísz, vízszintes bekarcolt vonalak és hullámvonalak kombinációja, egymásra karcolt, vízszintes vonalkötegek, gömböcs test vagy széles váll. BAJKAI 2012a 13.

A régióból kimondottan 9. századra datált települést eddig nem publikáltak, de ebben közrejátszhat az is, hogy a korábban feltárt, e korszakra (is) keltezett telepek ismertetésekor gyakran inkább az etnikus besorolás, mintsem a leletanyag bemutatása és a keltezés pontosítása játszott a fő szerepet. Eddig összesen négy felső-Tisza-vidéki, részben 9. századra datált településről született hosszabb publikáció (a Bodrogló is beleértve). Ezek: Vásárosnamény–Gergelyugornya,⁴ Panyola–Ásottfok,⁵ Karos–Tobolyka és Karos–Mókahomok.⁶

A következőkben három olyan nyírségi településrészletet⁷ mutatok be, melyeknél a hagyományos gyakorlat szerint felmerül a 9. századi keltezés lehetősége.

1.1. Nyíregyháza–Rozsrétszőlő–Szelkő-dűlő (M3-148/b., 215. és 214.) lelőhely a Nyírség középső-nyugati részén, Nyíregyházától nagyjából 8 km távolságra, Rozsrétszőlő határában helyezkedik el (1. kép). Az M3-as autópálya építését megelőzően került napvilágra, feltárása 2005-ben közel 5 ha területen folyt, elsősorban Jakab Attila, Pintye Gábor és Scholtz Róbert vezetésével.⁸ A feltárást megelőző terepbejáráskor három külön sorszámmal jelölt lelőhelyen az ásások során összesen közel 1100 objektum került elő, melyek nagy része egy késő avar korban nyitott és egészen a 11. századig használt településhez tartozik. A feldolgozás jelen fázisában úgy tűnik, az objektumok nagy része a 10–11. századra keltezhető, a településen azonban – elsősorban annak déli és nyugati részén – késő avar kori fázishoz tartozó objektumcsoportok is megfigyelhetők. Jelenleg a 148/b. lelőhely kora Árpád-kori részének feldolgozása zajlik, de mivel a teljes leletanyag áttekintése már megtörtént, a korábbi fázissal kapcsolatban tehető néhány észrevétel.

Rozsrétszőlő késő avar kori objektumaiból teljesen hiányzik a korongolatlan kerámia, így – néhány sütőharangot leszámítva – az avar korszakot a településen csak lassúkorongolt kerámia képviseli (1. tábla, 2. tábla, 1–7). Ezt és a település utóéletét figyelembe véve (már amennyiben kontinuus lelőhelyről van szó) valószínűsíthető, hogy egy 9. században nyitott, de legalábbis 9. századi fázissal is rendelkező, nagy felületen vizsgálható településsel állunk szemben.

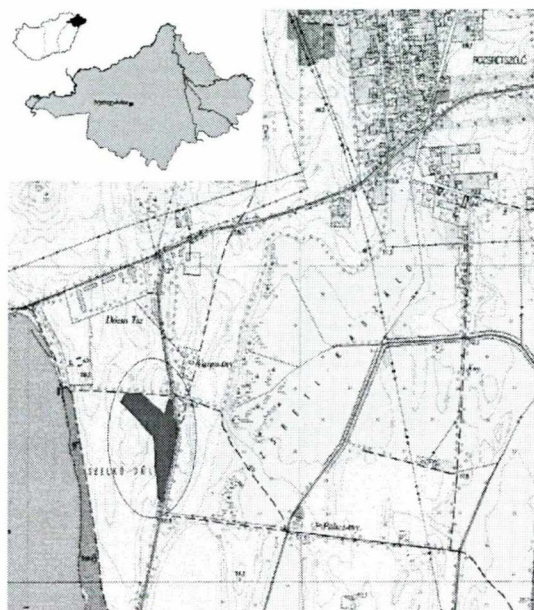
⁴ ERDÉLYI–SZIMONOVA 1978.; ERDÉLYI–SZIMONOVA 1985.; ERDÉLYI–SZIMONOVA 1987.

⁵ ERDÉLYI–SZIMONOVA 1993.; PANYOLA 1996.

⁶ WOLF (1984/85) 1991; utalva a telepek 9. századi datálására: WOLF 1994. 126.

⁷ Az utóbbi időben Szabolcs-Szatmár–Bereg megyében a nagyberuházásoknak köszönhetően megsaporodtak a feltárások, így több olyan avar kor végi településrészlet került elő, mely témánk szempontjából érdeklődésre tarthat számot. A megyei feltárásokba a Jóna András Múzeumon kívül egy ideig a KÖSZ (MNM–NÖK) is bekapcsolódott, így a leletanyag egy része nem a JAM-ba került. Jelen tanulmányban csak azokkal a településekkel foglalkozom részletesebben, melyek a JAM gyűjtőterületén kerültek elő, leletanyaguk is itt található, és feldolgozásukat én végzem.

⁸ A feltárást vezetésében rövidebb-hosszabb ideig közreműködött Almássy Katalin, L. Nagy Márta, Lukács József (Jóna András Múzeum, Nyíregyháza), Liviu Márta (Szatmár Megyei Múzeum, Szatmárnémeti), Dan Băcuț-Crișan, Sanda Băcuț-Crișan (Zilah Történelmi és Művészeti Múzeum, Zilah), továbbá Gergely Balázs (Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum, Kolozsvár) és Dávid Áron.

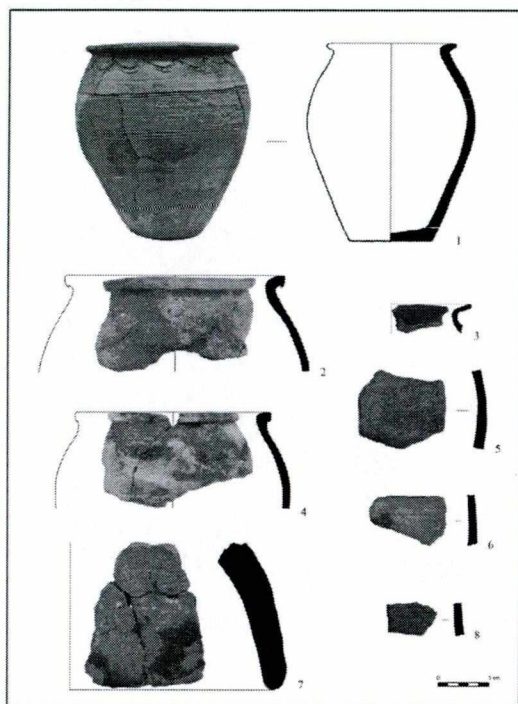
1. kép: Nyíregyháza–Rozsrétszőlő, Szelkó-dűlő lelőhely elhelyezkedése

Az 148/b. lelőhelyen a kerámiatöredékek anyaga, korongolása, színe, felületkezelése és kiégetése alapján 7 technológiai csoportot tudtam meghatározni, ezek közül a területen talált késő avar kori–9. századi kerámiát az utolsóba⁹ soroltam. Megjegyzendő, hogy a településen a késő avar kori, illetve az Árpád-kori kerámia viszonylag jól elkülöníthető egymástól, továbbá a két leletcsoport egyazon objektumban ritkán fordul elő. A lelőhelyen jól megfigyelhető az a – telekkerámiával foglalkozók körében már régóta ismert – jelenség, hogy a késő avar (9. századi) kerámia masszívabb anyagú, az Árpád-korhoz képest vastagabb oldalfalú, és annál sokszor jobban kiégetett, illetve „igényesebben” díszített. A település avar kori kerámiaanyagában nem ritka a belső peremdísz, a rövid, erősen kihajló, levágott perem mellett gyakori a „galléros” kiképzés is, az edények felső harmadukban többé-kevésbé kivállasodnak. Az általam vizsgált leletanyag díszítésében egyaránt jelen van az egyenes- és a hullámvonalköteg, illetve jellegzetes a girlandminta. Űrtartalmukat tekintve az avar korongolt fazekak nagyobbak az Árpád-koriaknál. A rozsrétszőlői településen az avar kori objektumok betöltése jóval kevesebb kerámiát tartalmaz, mint az Árpád-koriaké, az idővel bekövetkező mennyiségi növekedéssel párhuzamosan azonban a helyi edénműveltségben szemmel láthatóan minőségi hanyatlás ment végbe.

A feldolgozás jelen fázisában tehát a leletanyag pontosabb kronológiai besorolása még nem lehetséges, de tendenciák már megfigyelhetők, és a feltárt terület nagyságának köszönhetően joggal várhatnánk új eredményeket a 9. század leletanyagának meghatározása terén is.¹⁰

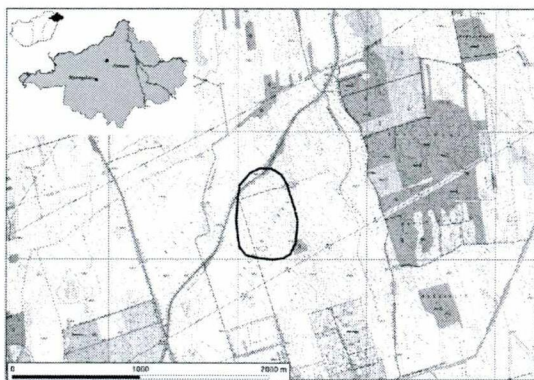
⁹ 7. technológiai csoport: szürkés vagy barnás színű, kavicsos és homokos anyagú, lassúkorongolt, vegyes égetésű, átlagosan kiégetett, 0,6–1 cm falvastagságú, sima vagy szemcsés felületű töredékek.

¹⁰ Az M3-148/b. lelőhely korai fázisának kerámiaanyagával hasonlóságot mutat a Hajdúnánás–Mácsi-dűlőn feltárt késő avar kori településrészlet kerámiaanyagának egy része, melyet Bajkai Rozália a 9. századra keltez. BAJKAI 2012a 13–14.

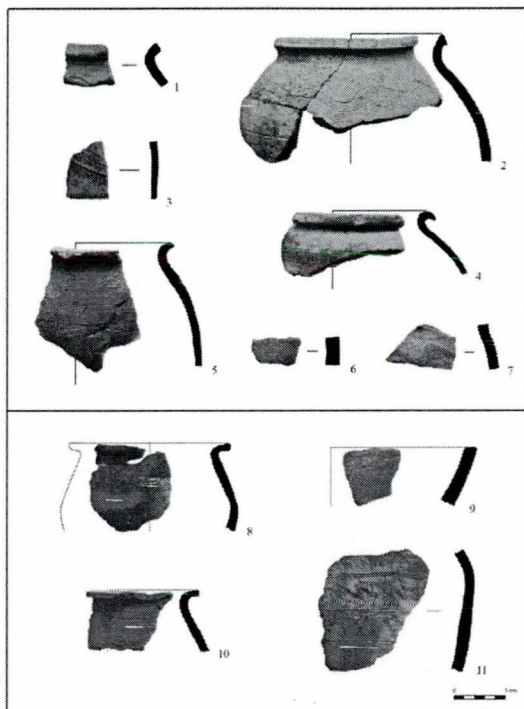
1. tábla: Nyíregyháza–Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő, a 113. ház kerámiaanyaga

1.2. Nyírtass–Csárda-lapostól ÉNy-ra lelőhely Nyíregyházától ÉK-re 30 kilométerre, Nyírtass ÉK-i határában található (2. kép). A területen 2010 és 2011 nyarán folyt rövidebb megelőző feltárás Jakab Attila vezetésével. Ennek során közel 7000 m²-en 88 objektumot tártak fel, melyek egy része egy késő avar kori–9. századi településhez tartozik. A feltárt terület egy domboldal aljában található, vélhetően ezzel magyarázható az objektumok viszonylag kis száma, illetve megoszlása is: a 35 bizonyosan avar kori objektum nagy része gödör, emellett előkerült még egy ház és két külső kemence, illetve 4 kút. Az objektumok többnyire nagyon kevés kerámiaanyagot tartalmaztak.

2. kép: Nyírtass–Csárda-lapostól ÉNy-ra lelőhely elhelyezkedése

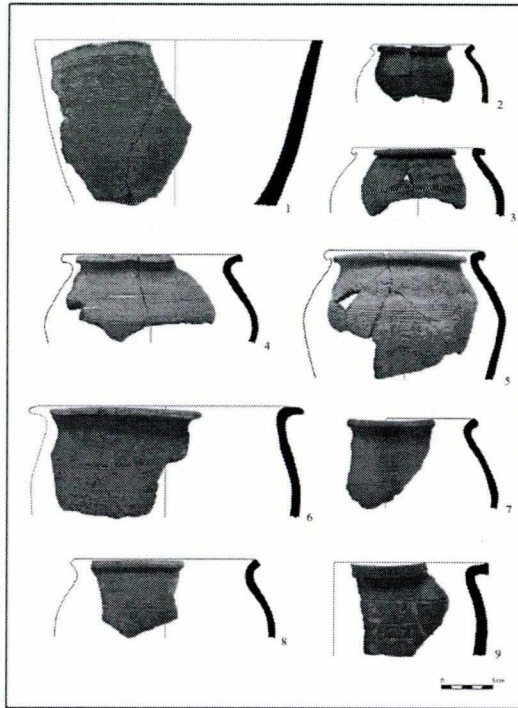
A rozsréti objektumokhoz hasonlóan itt is szinte kizárólag lassúkorongolt kerámia képviselteti magát. Kivételt képeznek ez alól a 41. házban talált korongolatlan sütőharang töredékei, illetve a 2. és 70. objektumokban talált gyorskorongolt oldal- és fenéktöredékek. A telepen talált kerámiaanyag nagy része a 76. és 77. kútból került elő (2. tábla, 8–11, 3. tábla). Az itt talált töredékek jó része vastag falú, kavicsos anyagú, jól kiégetett. Peremük többnyire rövid, levágott vagy lekerekített, felső harmadukban vállasodnak. Díszítésükre – a szintén megtalálható hullámvonalkötegek mellett – jellemző az egyenes vonalkötegek túlsúlya, illetve kiemelendő az elsősorban az Árpád-korra jellemző díszítésformák (csigavonal, hullámvonal) megléte. Szintén az Árpád-kori leletanyagban keresendők a párhuzamai a 76. és 77. kútban előkerült egyenes- és hullámvonalkötegekkel, illetve egymást keresztező hullámvonalakkal díszített virágcserep alakú tálaknak (2. tábla, 9; 3. tábla, 1).¹¹

2. tábla: 1–7.: Nyíregyháza–Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő, a 21. kút kerámiaanyaga; 8–11.: Nyírtass–Csárdalapostól ÉNy-ra, a 77. kút kerámiaanyaga

Az Árpád-kori kerámia irányába előremutató díszítésbeli és formai jegyek, valamint a lassúkorongolt technika meghatározó jelenléte alapján a nyírtassi település napvilágra került részénél joggal merülhet fel a 9. századi keltezés. A feltárt terület kis alapterülete és a szuperpozíciók hiánya miatt ez esetben pontosabb datálás nem lehetséges.

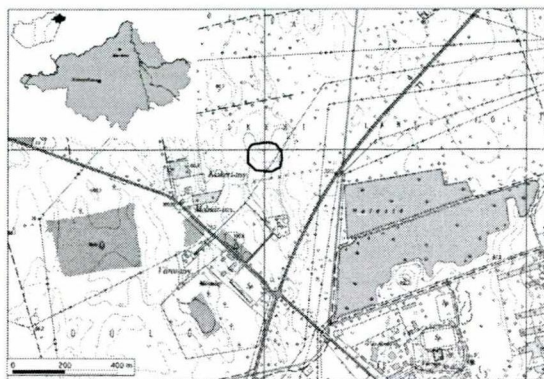
¹¹ Virágcserep alakú tálát 9. századi kontextusból egyedül Garabonc–Ófalu lelőhelyről ismernek. SZÓKE 1992. 265.; 523, Taf. 39/1.

3. tábla: Nyírtass–Csárda-lapostól ÉNy-ra, a 76. kút kerámiaanyaga

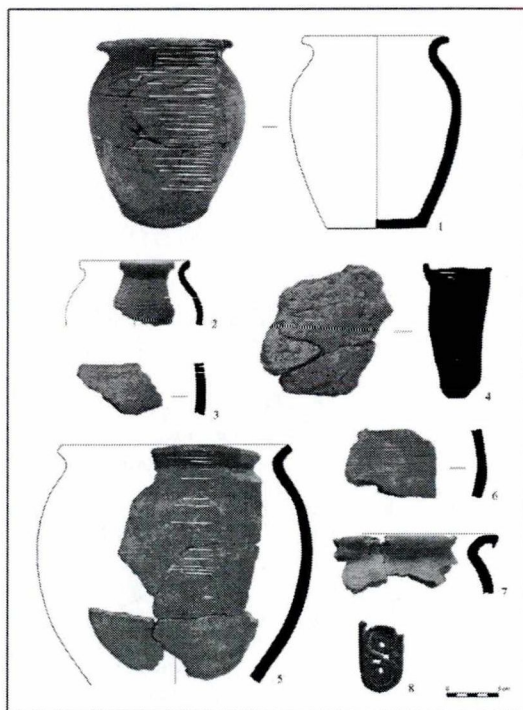
1.3. Kisvárda–Kiskert-dűlő Nyíregyházától 40 kilométerre ÉK-re, a Rétköz és Nyírség peremén, Kisvárda északi határában található (3. kép). A lelőhely az 1993-ban feltárt korai szláv település¹² melletti dombon fekszik, melyet 2007-ben a JAM munkatársai fémkeresővel kutattak át. Ennek során előkerült egy öntött bronz, áttört, laposindával díszített késő avar kisszívég (4. tábla, 8.), így a területen késő avar kori temető létezését lehetett sejteni. A temető felderítése érdekében 2011 májusában Jakab Attila három 40 méter hosszú szondát húzott a területen, melyekben a várt sírok helyett egy késő avar kori település nyolc gödrét tárta fel. Az objektumok betöltése viszonylag kevés kerámiaanyagot tartalmazott, és ezek alapján úgy tűnik, a fenti két településhez hasonló lelőhellyel állunk szemben. Az előkerült kerámia-töredékek kivétel nélkül lassúkorongoltak, vastag falúak, apró kavicsal soványítottak, jól kiégetettek. A fazekak felső harmadukban vállasodnak, peremük rövid, többnyire jól profilált. Díszítésükben nagyjából azonos arányban képviseltetik magukat a késő avar és az Árpád-korra jellemző motívumok: az egyenes- és hullámvonalkegtek mellett gyakori a csigavonal, a hullámvonal, illetve ezek variációi. A fentebb említett formai jegyekkel kombinálva némely töredék oly mértékben hasonlít a kora Árpád-kori kerámiára, hogy felületesebben szemlélve akár a lelőhely Árpád-kori datálása is felmerülhet. Szintén Árpád-korra utaló formai és díszítésbeli jegyeket visel magán a 8. gödör alján – korongolatlan sütőharang kíséretében talált – ép fazék. Alakja nyúlánk, felső harmadában vállasodik, pereme közepesen kihajló, lekerekített, vállát két sor hullámvonallal, alatta pedig keskeny közű csigavonallal díszítették (4. tábla, 1).

¹² Vö. ISTVÁNOVITS 2001. A területen 2008-ban újabb feltárás folyt (Kisvárda–Aldi), melynek leletanyagát Samu Levente dolgozza fel.

3. kép: Kisvárdai-Kiskert-dűlő lelőhely elhelyezkedése

A kisvárdai település leletanyaga átmenetet képez a késő avar és az Árpád-kor között. Nagyjából egyforma arányban található meg benne az avar és az Árpád-korra jellemző formai és díszítőjegyek, ugyanakkor a településrészlet kronológiáját lefelé „húzza” a 8. gödörben talált sütőharang töredék és a szórvány avar kisszíjvég. A település 9. századi keletkezése összességében indokoltnak tűnhet.

4. tábla: Kisvárdai-Kiskert-dűlő, a 8. gödör kerámiaanyaga

1.4. A jelenlegi keltezési gyakorlatnak megfelelően e három telep anyaga – a köztük tapasztalható különbségek ellenére – beleillik a 9. századi telepkerámiáról kialakult képünkbe.

Első látásra az is kézenfekvő, hogy a településeket az Árpád-kori kerámiával való hasonlóságuk mértéke szerint, mintegy fejlődési sorként ábrázolva helyezzük el időben. A módszer különösen indokoltnak tűnhet a kisvárdai és a nyírtassi telepek esetében, melyek között minimális a földrajzi távolság, ugyanakkor kerámiaanyaguk meglehetősen különbözik egymástól.

Hogy az egyes lelőhelyek közötti különbségek kronológiai szempontból mégsem tekinthetők relevánsnak, bizonyítja a rozsrétszőlői település kora Árpád-kori fázisának kerámiaanyaga, amely meglepően archaikus, a hagyományos Árpád-kori kerámiáról alkotott elképzelésünkre csak kevéssé emlékeztető képet mutat.¹³ Ennek fényében aligha várható el, hogy a település avar kor végi fázisának anyaga hasonlítson a tipikus Árpád-kori kerámiára, ahogyan ez Nyírtass és Kisvárdra esetében megfigyelhető.

Ezt belátva viszont érvényét veszti az az elgondolás, amely szerint a kora középkori kerámia fejlődésében általános tendenciák érvényesülnek. Tapasztalatom szerint nemhogy régiók között, de még egy adott régióon belül sem tudunk egy-egy korszakra biztosan jellemző sajátosságokat kimutatni. Ezért a fent bemutatott három település anyaga datálás céljából nem vehető össze sem egymással, sem a „klasszikus” Árpád-kori kerámiával – egy ilyen irányú megközelítés torz képet eredményezhet. A munkám elején felvázolt, a 9. századi kerámia keltezésével kapcsolatos kritériumok tehát, a leletanyag nagyfokú variabilitása miatt, óvatosan kezelendők. A kerámia fejlődése ugyanis a kora középkorban – nyilván a kerámiakészítés háziipari kereteinek köszönhetően – nem mutat egységes képet, ugyanakkor nincs olyan látványos technológiai innováció sem, amely segítené a korszak időrendjének finomítását.

Ennek megfelelően a fent ismertetett három nyírségi településrészlet datálása sem tisztázható megnyugtatóan, hiszen közöttük oly mértékű eltérések tapasztalhatók, melyek lehetlenné teszik egy egységes tipokronológiai rendszer kidolgozását. Így, egyéb kronológiai fogódzó híján, a szóban forgó települések egyforma joggal keltezhetők a 8. és 10. század között gyakorlatilag bármely rövidebb időintervallumba.¹⁴

2. A fentebb ismertetett három település mindegyike az egykori Csörsz-árokotól keletre került elő (4. kép).¹⁵ Ez a tény, amellet, hogy felhívja a figyelmet a kora avar korban lakatlannak tartott keleti területek késő avar kori benépesülésére, felveti a településeket használók etnikumának problémáját is. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti feléből ugyanis a legtöbb eddig publikált – nem túl nagy számú – kora középkori település esetében felmerült annak valamilyen szláv népességhez való tartozása. Ezért, habár véleményem szerint a telepkutatás módszerei – a forrásanyagból adódóan – nem alkalmasak etnikum meghatározására, jelen tanulmányban mégsem hagyhatom figyelmen kívül e speciálisan a Felső-Tisza-vidékre és ezen belül a Nyírségre jellemző kutatástörténeti sajátosság vizsgálatát.

Bóna István szerint a Felső-Tisza-vidéken meglehetősen korán, az 5. század végétől számolhatunk szlávokkal.¹⁶ Ettől fogva egészen a magyar honfoglalásig szláv településterületként szokás számon tartani elsősorban a Csörsz-árokotól keletre eső területeket,

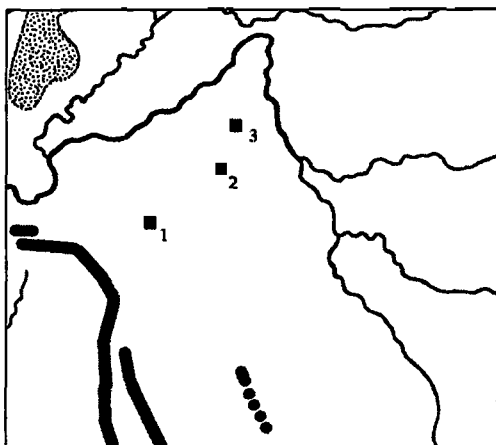
¹³ Ezt bizonyítja az egyes díszítésminták aránya a lelőhely kora Árpád-kori fázisán belül: a várakozásokkal ellentétben a vizsgált területen a csigavonal a gyakorisági sorrendben csak a második, az első helyen a több fogú fésűvel bekarcolt vízszintes sűrű befűtés áll. A lelőhelyen a harmadik és negyedik leggyakoribb díszítésminta az egyenes- és hullámvonalaköteg-dísz. A késő avar kerámiaművészetre visszautaló vonalkötegek ugyan gyakran előfordulnak a 10–11. században, a 148/b. lelőhelyen belüli gyakoriságuk azonban még ezt a tényt tekintve is meglepő.

¹⁴ Ezt a megállapítást még a rozsrétszőlői település korai fázisára is érvényesnek tekinthető, köszönhetően a korai Árpád-kori telekkerámia szintén bizonytalan datálásának.

¹⁵ Illetve a rozsrétszőlői település még a Csörsz-árok külső, térképzési és helynévi adatok alapján rekonstruált szakaszán belül található. A Csörsz-árok keltezési problémáiról és az esetleges avar kori keltezéséről: ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2010.

¹⁶ BÓNA 1993. 119–120.

közelebről a Felső-Tisza-vidék szatmári és beregi részeit (Tiszahát, Szamoshát, Ecsedi-láp) és a Bodrogtózt.

4. kép: A lelőhelyek és a Csörsz-árok (1.: Nyíregyháza–Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő, 2.: Nyirtass–Csárda-lapostól ÉNy-ra, 3.: Kisvárdra–Kiskert-dűlő)

E megállapítások gyökerei a nyelvészetben keresendők, ugyanis a régióban az itt előforduló szláv etimológiájú helynevekre hivatkozva honfoglalás előtti szláv településterületet határoztak meg.¹⁷ A helynevek honfoglalás elé keltezését néhány hangtani változás bekövetkezése rekonstruált időpontja teszi lehetővé. Ilyen a nazálisok kiesése egyes szláv nyelvekből, amit a kutatás a 10. századra keltez. Eszerint a magyar nyelvben még nazálissal megőrződött szláv helyneveket legkésőbb a 10. század folyamán, esetleg a 10–11. század fordulóján vehettük át.¹⁸ Szabolcs és Szatmár mai magyarországi területén mindössze négy, ez alapján feltételelesen a honfoglalás elé keltezhető helynév található: *Dombóc*, *Dombó*, *Dombrád* és *Malonta*.¹⁹ Egyéb, korai szláv helynevekre utaló hangtani kritérium a szláv *c* – magyar *t*, a szláv *c* – magyar *cs* és a szláv *ž* – magyar *s* változások bekövetkezése, melyet szintén a 10. századra szokás helyezni.²⁰ Ez utóbbi három hangtörvényre sem Kniezsa István, sem pedig Mező András és Németh Péter nem tudnak példát hozni Szabolcs, illetve Szatmár megyékből. Az egyes szláv nyelvekben lejátszódott *g*–*h* változás datálása alapján a 12–13. század fordulójára elé keltezhetőek még a terület következő helynevei: *Galgó*, *Ugornya*, *Bürgezd*, *Izgéb* és *Garbolc*.²¹

Pusztán helynévi adatok alapján nem rekonstruálható nagyobb szláv településterület a Rétközben sem. Az itteni, oklevelekből ismert és valószínűleg az Árpád-korra (is) keltezhető 81 településből ugyanis biztosan szláv etimológiájú 14, illetve feltételelesen szlávnak meghatározható további 4 helység. Közülük első oklevéles előfordulása miatt 1067 elé keltezhető Dombrád és Porvod, illetve feltételelesen Vencsellő. A Rétköz 78 vízneve (13–15.

¹⁷ Vö. KNEZSA 1938 (2000).; KNEZSA 1943–44 (2001).; KNEZSA 1943 (2003).

¹⁸ KNEZSA 1938 (2000). 372. Itt hívom fel a figyelmet arra az újabban több helyen is olvasható megállapításra, mely szerint a magyar honfoglalás idején nehéz lett volna az akkor már eltűnő félben levő nazálisokat tartalmazó szláv szavakat átvenni. Ennek egyik feloldása, hogy a magyar nyelvnek korábbiak kell lennie a Kárpát-medencében, mint a magyar honfoglalás. MAKKAY 2004. 41–48.; ZOLTÁN 2012. 384.

¹⁹ KNEZSA 1938 (2000). 413.; MEZŐ–NÉMETH 1972. 12.; A Dombó helynevek szláv etimológiájának helyességét többször vitatták, vö. MAKKAY 2004. 47–48.; VÉKONY 2002. 166. Régészeti szempontból kétségeket fogalmaz meg Révész László is. RÉVÉSZ 2010. 95.

²⁰ KNEZSA 1938 (2000). 373.

²¹ MEZŐ–NÉMETH 1972. 12.

századi forrásokból ismertek) közül mindössze 8 szláv etimológiájú.²² Istvánovits Eszter szerint szláv betelepüléssel a Rétközben a honfoglalás, illetve főleg a tatárjárás után számolhatunk.²³

A fent leírtak mellett figyelembe kell vennünk, hogy a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hely- és földrajzi neveinek teljes etimológiai és kronológiai feldolgozása még nem történt meg, ennek hiányában pedig nem tudunk átfogó képet alkotni az itteni Árpád-kori etnikai viszonyokról.²⁴ A területen található szláv helynevek első okleveles említésük előtt bármikor keletkezettek, s őket a honfoglalás elé visszavetíteni, majd *kizárólag* ebből településtörténeti következtetéseket levonni módszertani hiba.

2.1. A felső-Tisza-vidéki kora középkori szláv településterület meghatározása tehát nyelvészeti alapokon nyugszik, azonban e megállapításokra a történettudomány és rajta keresztül a régészet is épített. A legmegbízhatóbb szláv etnikumjelzőnek a hamvasztásos temetkezési rítust szokás tartani, ez egyaránt lehet urnás vagy szórthamvas. A temetkezéseket számba véve viszont nehéz egyértelmű kijelentéseket tenni a Felső-Tisza-vidék ma Magyarországra eső területének szláv lakosságáról, lévén, hogy a hamvasztásos temetkezési rítus itt szinte teljesen hiányzik. A zemplénagárdi lelőhely temetőként való értelmezésével kapcsolatban is kétségek merültek fel nemrég, mivel az sok szempontból eltér a trianoni utódállamok területén feltárt és szlávnak meghatározott halmos temetkezésektől.²⁵

Még ennél is nehezekebb a nyírtassi „urna” értékelése. 1957-ben a Nyírtassi Állami Gazdaság irodájának udvarán, árnyékszék ásása közben egy korongolt, teljes felületén hullámvonalakötegekkel díszített – egyértelműen az Árpád-korra datálható – pithoszt találtak. Az edényben csontok voltak (ezek nem kerültek múzeumba), melyek a községi orvos meghatározása szerint csecsemő vagy kisebb állaté voltak. A megtalálók külön hangsúlyozták, hogy a csontok *nem voltak megégyve*.²⁶ Ennek ellenére – bár a lelettel vagy a lelőhellyel behatóbban senki sem foglalkozott – a szakirodalomban meggyökeresedett az a tézis, hogy szláv urnasírról van szó. Erdélyi István szerint az edényben nem hamvakat, hanem egy kisgyermeket temettek el.²⁷ A pithosz méretei alapján (peremátmérő: 9,5 cm, magasság: 32 cm) azonban ez a funkció kétségbe vonható, a lelőhely temetőként való értelmezését csak egy hitelesítő ásatás tudná megnyugtatóan tisztázni.

A szlávnak tartott sírok teljes felsorolása kedvéért meg kell említenem a karos-eperjesszögi II. honfoglalás kori temető területén, a szántásból előkerült korongolatlan edényeket, melyek a feltáró rövid ismertetése szerint egy elpusztult szláv temetőhöz tartozhattak. Ugyanitt felmerül a karcsa-somosi lelőhely temetőként való interpretálása is.²⁸ E szűkszavú közlések alapján azonban a temetők léte kétségbe vonható.

2.2. A temetkezések által tehát nem jutunk közelebb a terület szláv lakosságának megismeréséhez. Némileg több szakirodalom áll rendelkezésre a felső-Tisza-vidéki, szlávnak meghatározott településekről.

²² ISTVÁNOVITS 2003. 261–270.

²³ ISTVÁNOVITS 2003. 448.

²⁴ Hogy egy ilyen vizsgálat (és felülvizsgálat!) nem lenne haszon nélküli, bizonyítja például az Árpád-kori Borsod vármegye helynévanyagának nemrégiben elvégzett értékelése, vö. PÓCZOS 2006. Új eredmények az Árpád-kori Szabolcs és Ugocsa vármegyék helynévanyagáról: KOCÁN 2006.; ÉSIK 2007.

²⁵ A lelőhelyről RÉVÉSZ–WOLF 1993., WOLF 1994.; a párhuzamokról BUDINSKÝ–KRIČKA 1958., BUDINSKÝ–KRIČKA 1980.; az objektumok értelmezésének kétségeiről HEROLD 2006. 30.; MAKKAY 2003. 77.

²⁶ A megtalálás körülményeiről folytatott levelezés: JAM Adattár 2002. 305; további irodalom: NÉMETH 1975. 18.; BÓNA 1986. 82.; DIENS 1996. 293.

²⁷ ERDÉLYI 2002. 75.

²⁸ RÉVÉSZ 1996. 10.; KAZACSAYNÉ GNANDT 1955. 24–27.

Erdélyi István és Szimonova Eugénia Panyoláról és Gergelyugornyaról publikált 9–11. századra datált telepeket. Utóbbi kutató Északkelet-Magyarország szláv településeiről alkotott véleményét nemrég monográfia formájában is közzétette, ebben – sajnos csak szűkszavúan – néhány további felső-Tisza-vidéki kis felületű telepásatásról is beszámol (Tákos–Simontag, Kisvarsány–Papoké, Oros, Vámosatya–Kerekhomok, Gergelyugornya–Ócskafalu).²⁹

Erdélyi István és Szimonova Eugénia véleménye szerint a fent felsorolt települések (és emellett több, a monográfiában szereplő, terepbejárás útján azonosított lelőhely)³⁰ egyértelműen szlávokhoz, még hozzá fehér horvátokhoz köthető.³¹ Érveik között egyaránt szerepelnek települési objektumokat és a kerámiát érintő megfigyelések, azonban ezek mindegyike egyazon módszeren alapul: a közép- és kelet-európai, szlávok által lakott területek régészeti jelenségeivel való összevetésen. Az objektumok esetében szláv etnikumjelzőnek tekintik a hosszúkás alaprajzú boronaházakat és kökemencéket,³² illetve Szimonova Eugénia monográfiájában már a tapasztott kemencéket is ide sorolja, habár ismertet ellenvéleményeket.³³ A kerámiával kapcsolatban a szerzők gyakorlatilag minden vizsgálható elemet szláv etnikumjelzőnek tartanak, mivel „a jelzett kerámia együttesek az alapvető edényformák, valamint a technológia és a díszítmények alapján semmilyen sem különböznek a jól keltezett külföldi szláv településektől.”³⁴ Érdemes hozzátenni: Magyarország egyéb, nem szlávoknak meghatározott településeinek kerámiaanyagától sem. Ennél részletesebben értekeznek a korongolatlan sütőtálakról és sütőtepsikről, melyeknek gazdag közép-kelet-európai analógiáit vonultatják fel.³⁵

E fenti felsorolás gyakorlatilag minden olyan kerámia- és objektumtípust tartalmaz, amely egy 8–11. századi településen előfordulhat. Így nem csoda, ha a Felső-Tisza-vidékről eddig publikált, kora középkorra keltezett településeknél valamilyen formában felmerült azok szláv eredete. Az említett, szlávokkal kapcsolatba hozott jellemzők mindegyikéről megállapítható azonban, hogy olyan egyszerű és általánosan elterjedt jelenségekről van szó, melyek a kora középkorban egész Közép- és Kelet-Európában szokványosak voltak. Így, amennyiben elfogadjuk, hogy a tárgyalt korszakban e tág földrajzi térségben nemcsak szlávok éltek, úgy azt is kijelenthetjük, hogy e kritériumok etnikum meghatározására nem használhatók fel.

A Felső-Tisza-vidék és benne a Nyírség keleti és nyugati részének késő avar kor végi települései között – amennyiben a csekély mennyiségű publikált leletanyag alapján reális következtetések vonhatók le – valóban megfigyelhetők különbségek: kelet felé haladva feltűnik a gyorskorongolt kerámia, a korai fehér kerámia, a sütőtál és a hosszúkás alaprajzú boronaház. A jelenséget azonban etnikus különbségek helyett valószínűleg célszerűbb lokálisan eltérő hagyományokkal magyarázni. A kérdés tisztázásához mindenesetre elkerülhetetlen a régió szlovákiai, ukrainai és romániai részeinek vizsgálata is.

3. A Felső-Tisza-vidék az avar kor végének vizsgálata szempontjából fontos régiónak számít. Ezt a területet ugyanis – amennyire meg lehet állapítani – nem érintették sem Nagy Károly, sem Krum kán hadjáratai, és a 9. század folyamán nem tartozott a Kárpát-medence területén létrejött államalakulatok egyikehez sem. Ezért a területen nincs okunk feltételezni a

²⁹ SIMONOVA 2008. 14–19.

³⁰ Barabás, Vámosatya–Hosszúhomok, Márokpapi–Micköz, Csaroda, Újkenéz I–II., Vitka, Ilk, Aranyosapáti–Ördöngösdomb. SIMONOVA 2008. 14–19.

³¹ ERDÉLYI 1996. 10.; SIMONOVA 2008. 60–61.

³² ERDÉLYI–SZIMONOVA 1985. 383–385.; ERDÉLYI–SZIMONOVA 1987. 292–293.

³³ SIMONOVA 2008. 46–50.

³⁴ ERDÉLYI–SZIMONOVA 1993. 128.

³⁵ ERDÉLYI–SZIMONOVA 1985. 387–388.; SIMONOVA 2008. 29–39.

késő avar népesség axiómává vált 8. század végi – 9. század eleji kihalását. Bár erre a tényre maga Bóna István hívta fel a figyelmet, az itteni késő avar anyagi kultúrát a véres beháborúkra hivatkozva ő is lezárta a 8. század végén.³⁶

Munkám során igyekeztem összegyűjteni a Felső-Tisza-vidék és benne a Nyírség eddig publikált, legalább részben a késő avar korra – 9. századra keltezett településeit. Mindössze 12-t találtam.³⁷ Értékelésüket nehezíti, hogy a legtöbb helyen kis felületű ásátás folyt, illetve néhány alkalommal a csak címszavakban ismertetett közlések miatt nem nyerhetünk képet az objektumokról és a leletanyagról. A szakirodalomban késő avarként meghatározott telepek száma (2) a 10 szlávnak vagy feltételesen szlávnak tartott településhez viszonyítva elhanyagolható.

A jövő vizsgálatainak kell kideríteniük, hogy ezek az arányok mennyiben tükrözik a régió valós kora középkori viszonyait. Az utóbbi évek kutatásainak fényében mindenesetre a késő avarkozh köthető lelőhelyek szaporodása figyelhető meg, a Csörsz-árkon belül és kívül egyaránt.³⁸ Ez pedig egy új szintézis szükségét jelzi: a térség kora középkori településtörténetének értékelése – úgy tűnik – változások előtt áll.

BIBLIOGRÁFIA

- BAJKAI 2012a BAJKAI Rozália: Egy késő avar kori település kutatási lehetőségei az Alföld északi peremén. Hajdúnánás–Mácsi-dűlő — Research possibilities of a Late Avar settlement at the northern edge of the Great Hungarian Plain. Hajdúnánás–Mácsi-dűlő. In: *Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén*. Szerk.: LISKA András–SZATMÁRI Imre. Békéscsaba, 2012. 9–44.
- BAJKAI 2012b BAJKAI Rozália: Avar kori településrészek Kántorjánosi és Pócspetri határában. — *Awarenzeitliche Siedlungsreste in den Gemarkungen von Kántorjánosi und Pócspetri*. In: *Ante viam stratam. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán*. Szerk.: SZABÓ Ádám–MASEK Zsófia. Budapest 2012. 407–480.

³⁶ BÓNA 1986. 82.

³⁷ Nyíregyháza–Mandabokor M3-23 (ISTVÁNOVITS 1997. 229–230.), Tiszabercel–Sárga-part (ISTVÁNOVITS 2003. 252.), Vásárosnamény–Gergelyiugornya (ERDÉLYI–SZIMONOVA 1987.), Panyola–Ásottfok (PANYOLA 1996.), Zemplénagárd (?) (RÉVÉSZ–WOLF 1993.; HEROLD 2006. 30.), Beregsurány (NÉMETH 1993. 155.), Barabás, Gergelyiugornya–Ócskafalu, Kisvarsány–Papoké, Oros, Tákos–Simontag, Vámosatya–Kerekhomok (SZIMONOVA 2008. 14–19.).

³⁸ Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből a jelen tanulmányban ismertetett három településrészen kívül ide sorolhatók még a következő, általam ismert *telepek*: Kállósemjén–Sik-dűlő, MOL 18; Kisléta–Kislapos É-i rész, MOL 22; Máriapócs határa, MOL 23; Nagyálló–Ipari park; Napkor–homokbánya; Nyíregyháza–Mandabokor M3-23; Nyíregyháza–Polyákbokor–Bogártanya M3-11; Nyíregyháza–Oros, Nyulaska, Szék-dűlő (Nyíregyháza, keleti kerület, 36. lh); Nyíregyháza–Oros, Megapark; Nyíregyháza–Örökösöld; Ór–Forduló, MOL 31; Tiszadob–Andrássy-kastély, kastélypark; Tiszavasvári–Wienerberger; Szamoskér–Balogh-dűlő, Balogh-tanya (a JAM ásátásai); Kállósemjén–Máté-tag M3-193–194; Nagyálló–Harangod M3-59–59b; Nyirparasznya–Luby-tag M3-190; Kántorjánosi–Homoki-dűlő nyugati pereme M3-52; Pócspetri–Nyirjes, Felső-erdőszél M3-201 (Az MNM-NŐK ásátásai, utóbbi két lelőhelyet közli BAJKAI 2012b).

Késő avar *temetők*, némelyikhez településrészlet is tartozik (ezeket lásd az előbbi listában is): Napkor–Tötti-dűlő, Célkitermelő; Nyíregyháza–Oros, Nyulaska, Szék-dűlő (Nyíregyháza, keleti kerület, 36. lh); Nyíregyháza–Rozsértszőlő, Szelkő-dűlő M3-214; Nyíregyháza–Oros, Megapark; Tiszavasvári–Wienerberger (a JAM ásátásai); Kállósemjén–Máté-tag M3-193–194; Kállósemjén–Újszőlőskert M3-195 (az MNM-NŐK ásátásai). Bajkai Rozália, Istvánovits Eszter, Jakab Attila, Körösfői Zsolt, L. Nagy Márta, Pintye Gábor, Samu Levente és ifj. Toldi Zoltán szíves közlései, segítségüket ezúton is köszönöm. A NŐK által végzett feltárásokra vonatkozó adatokért Lukács Józsefnek tartozom köszönettel. Vö. LUKÁCS é.n.

Szörvény késő avar *szijvégek*: Mátészalka; Záhony (ISTVÁNOVITS 2003. 253–254.); Kántorjánosi–Heteitag, M3-34. (LUKÁCS é.n. 8.).

- BÓNA 1986. BÓNA István: Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I. In: *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I.* Szerk.: ENTZ Géza. Budapest, 1986. 15–91.
- BÓNA 1993. BÓNA István: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Történelem és kultúra.* Szerk.: CSERVENYÁK László. Nyíregyháza, 1993. 63–137.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1958. BUDINSKÝ-KRIČKA, VOJTECH: Nyjenské mohyly na východnom Slovensku. — Slawische Hügelgräber in der Ostslowachei. *Slovenska Archeologica* 6/1. (1958) 138–188.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1980. BUDINSKÝ-KRIČKA, VOJTECH: Kráľovský Chlmec. *Materialia Archeologica Slovaca*, Nitra, 1980.
- DIENES 1996. DIENES István: A Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők terepbejárás naplója I-II. (Jegyzetekkel ellátta: Németh Péter). In: *Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896-1996.* Szerk.: NÉMETH Péter. Nyíregyháza–Szabolcs, 1996. 287–372.
- ERDÉLYI 1996. ERDÉLYI István: A Panyola-ásottfoki feltárás eredményei. In: *Panyola. Településtörténeti kutatási eredmények 1991-1996.* Szerk.: ERDÉLYI István. Budapest, 1996. 3–14.
- ERDÉLYI-SZIMONOVA 1978. ERDÉLYI István-SZIMONOVA Eugénia: Ásatások Vásárosnamény határában. In: *Találkozás Bereggel.* Szerk.: MEZŐ András. Vásárosnamény, 1978. 155–164.
- ERDÉLYI-SZIMONOVA 1985. ERDÉLYI, István-SZIMONOVA, Eugénia: Grabung in der Gemarkung von Vásárosnamény. *Slovenska Achaeologica* 33/2. (1985) 379–397.
- ERDÉLYI-SZIMONOVA 1987. ERDÉLYI, István-SZIMONOVA, Eugénia: Ausgrabungen in der Gemarkung von Vásárosnamény-Gergelyugornya (Vorbericht). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39. (1987) 287–311.
- ERDÉLYI-SZIMONOVA 1993. ERDÉLYI István-SZIMONOVA Eugénia: Falu ásátás Panyola határában. — Ausgrabung eines Dorfes in der Gemarkung von Panyola. In: *Az Alföld a 9. században.* Szerk.: LÖRINCZY Gábor. Szeged, 1993. 125–136.
- ERDÉLYI 2002. ERDÉLYI István: *A magyar honfoglalás és előzményei.* Budapest 2002.
- ÉSIK 2007. ÉSIK Andrea: *A középkori Szabolcs vármegye településneveinek névrendszertani vizsgálata.* Szakdolgozat. Kézirat. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék 2007.
- GARAM 1981. GARAM Éva: VIII-IX. századi telepnyom Tiszafüred határában. — Siedlungsspur aus dem 8-9. Jh. der Gemarkung von Tiszafüred. *Communicationes Archaeologicae Hungaricae* 1981. 137–147.
- HEROLD 2004. HEROLD, Hajnalka: Die Frühmittelalterliche Siedlung von Örménykút 54. *Varia Archaeologica Hungarica* 14. Budapest, 2004.
- HEROLD 2006. HEROLD, Hajnalka: Frühmittelalterliche Keramik von Fundstellen in Nordost- und Südwest-Ungarn. *Opuscula Hungarica* VII. Budapest, 2006.
- ISTVÁNOVITS 1997. ISTVÁNOVITS Eszter: Gondolatok az Ibrány-Esbó-halmi X-XI. századi temető kapcsán. In: *Honfoglalás és Árpád-kor. A Verecke híres útján tudományos konferencia anyagai.* Szerk.: MAKKAY János–KOBÁLY József. Ungvár, 1997. 223–233.
- ISTVÁNOVITS 2001. ISTVÁNOVITS Eszter: Korai szláv település maradványai Kisvárdá határában. — Reste einer frühslawischen Siedlung in der Gemarkung von Kisvárdá. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 43. (2001) 165–183.
- ISTVÁNOVITS 2003. ISTVÁNOVITS Eszter: A Rétköz honfoglalás-és Árpád-kori emlékanyaga. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza, 2003.
- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2010. ISTVÁNOVITS, Eszter–KULCSÁR, Valéria: Actual State of Research of the Csörsz- or Devil's Dyke. In: *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. Local and Regional Cultural Identities in European Context.* *Archaeology and historical anthropology.* Ed: Pop, Horea–Bejinariu, Ioan–Băcuet-Crișan, Sanda–Băcuet-Crișan, Dan. Cluj Napoca, 2010. 311–321.
- KAZACSAYNÉ GNANDT 1955. KAZACSAYNÉ GNANDT Pálma: Szórványos szláv leletek Karcsáról. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 2. (1955) 24–28.
- KNIEZSA 1938 (2000). KNIEZSA István: *Magyarország népei a XI. században.* Budapest, 2000. (Eredeti kiadás: In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára.* II. kötet. Szerk.: SERÉDI Jusztinián. Budapest, 1938. 365–472.)

- KNIEZSA 1943 (2003). KNIEZSA István: Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. In: *Helynév- és családnév-vizsgálatok*. Szerk.: KISS Lajos. Budapest, 2003. 59–114. (Eredeti kiadás: *Magyar Népryelv* 1943. 196–235.)
- KNIEZSA 1943-44 (2011). KNIEZSA István: Kelet-Magyarország helynevei. Budapest, 2011. (Eredeti kiadás: In: *Magyarok és románok*. I. kötet. Szerk.: DEÉR József–GÁLDI László. Budapest, 1943-44. 111–313.)
- KOCÁN 2006. KOCÁN Béla: Ugocsa megye korai ómagyar kori szláv eredetű helynevei. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2. (2006) 107–128.
- LUKÁCS é.n. LUKÁCS József: *Avar korszakos lelőhelyek az M3 újabb szakaszán*. Kézirat. (A „Hadak útján” Népvándorlaskor Fialat Kutatóinak XXII. Konferenciáján, 2012. október 5-én, Visegrádon elhangzott előadás írott változata.)
- MAKKAY 2003. MAKKAY János: Magyarok-avarok-szlávok. *Tractata Minuscula* 31. Budapest, 2003.
- MAKKAY 2004. MAKKAY János: Korai szláv kölcsönszavaink keltezési kérdései és a honfoglalás. *Tractata Minuscula* 37. Budapest, 2004.
- MEZŐ–NÉMETH 1972. MEZŐ András–NÉMETH Péter: *Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára*. Nyíregyháza, 1972.
- NÉMETH 1975. NÉMETH Péter: *Borsova határvármegye kialakulása*. A Kisvárdai Vármúzeum Kiadványai 5. Kisvárdá, 1975.
- NÉMETH 1993. NÉMETH Péter: A honfoglalástól az Árpádok kihalásáig. In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Történelem és kultúra*. Szerk.: CSERVENYÁK László. Nyíregyháza, 1993. 139–160.
- PANYOLA 1996. Panyola. Településtörténeti kutatási eredmények 1991-1996. Szerk.: ERDELYI István. Budapest, 1996.
- PÓCZOS 2006. PÓCZOS Rita: Az Árpád-kori Borsod vármegye lakosságának nyelvi-etnikai összetételéhez. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2. (2006) 87–105.
- RÉVÉSZ–WOLF 1993. RÉVÉSZ László–WOLF Mária: Előzetes jelentés a zemplénagárdi 7-9. századi hamvasztásos temető ásatásáról. – Vorbericht über die Ausgrabung des Brandgräberfeldes aus den 7–9. Jahrhunderten bei Zemplénagárd. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: LŐRINCZY Gábor. Szeged, 1993. 101–124.
- RÉVÉSZ 1996. RÉVÉSZ László: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei I. Miskolc, 1996.
- RÉVÉSZ 2010. RÉVÉSZ László: Adatok Dombóvár magyar honfoglalás és államalapítás kori történetéhez. In: *Városunk Dombóvár. A kezdetektől napjainkig*. Szerk.: PAP Norbert. Dombóvár, 2010. 93–102.
- SIMONOVA 2008. SIMONOVA, Evgeniya Nikolaeвна: Material'naya kul'tura slavyanskogo naseleniya Severo-Vostočnoj Vengrii VII-XI vekov: po keramičeskim materialam. Moskva, 2008.
- SZÓKE 1992. SZÓKE, Béla Miklós: Siedlungsobjekte von Garabonc–Ófalu I und II. *Antaeus* 21. (1992) 263–269.
- TAKÁCS–VADAY 2004. TAKÁCS Miklós–VADAY Andrea: Avar edényégető kemencék Kompolton. — The Avar kilns at Kistéri-tanya, Kompolt. — Awarenesszeitliche Töpferofen in Kompolt–Kistéri-tanya. *Agria* 40. (2004) 5–104.
- VÉKONY 2002. VÉKONY Gábor: *Magyar őstörténet – magyar honfoglalás*. Budapest, 2002.
- WOLF (1984/85) 1991. WOLF Mária: Előzetes jelentés a Karos határában feltárt 10. századi telepekről. — Vorbericht über die in der Gemarkung von Karos freigelegten Siedlungen aus dem 10. Jahrhundert. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* (1984/85) 1991. 581–614.
- WOLF 1994. WOLF Mária: A Felső-Tisza-vidék 9. századi szláv emlékei. In: *Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel* I. Szerk.: KOVÁCS László. Budapest, 1994. 119–128.
- ZOLTÁN 2012. ZOLTÁN András: Szláv nazálisokat tükröző régi szláv jövevényszavaink időrendje. In: *Legendák, kódexek, források. Tanulmányok a 80 esztendő H. Tóth Imre tiszteletére*. Szerk.: KOC SIS Mihály–MAJOROS Henrietta. Szeged, 2012. 383–387.

On the Problematic Questions of the 9th-Century Upper Tisza Region from the Aspect of Settlement Research

Two basic problems can be identified when studying the 9th century settlement history of the Upper Tisza Region. The first one – the dating difficulties of pottery findings – is typical for the period, while the second one is specific for the region in question: this is the determination of medieval ethnic conditions of the territory. In my study I examine these two groups of problems mainly from the aspect of settlement history. My investigation was motivated by the lack of grave pottery (and generally that of burials) from the 9th century and by the need for ethnic determinations of the settlements examined in the region which I noticed in special literature.

In the first part of the study, I shortly introduce three settlement parts from the Nyírség that – according to the traditional belief – are probably dated to the 9th century: sites *Nyíregyháza–Rozsrétszőlő–Szelkő-dűlő* (M3-148/b.), *Nyírtass–Csárda-lapostól ÉNy-ra* and *Kisvárdá–Kiskert-dűlő*. By analysing these settlement parts, I have come to the conclusion that although the pottery material of all the three sites corresponds to our present knowledge of 9th-century settlement ceramics, the differences between them are so remarkable that it would be impossible to create a unified typochronological system. According to my experience, we cannot reliably determine the special features characteristic in a certain period for one given region.

In the second part of my work I focus on the question of the ethnic composition of the settlements in the Upper Tisza Region. My goal was to make a catalogue of published settlements of the region, at least partly dated to the Late Avar Age in the 9th century. I found only twelve sites, ten of which were described by the researchers as Slavic or probably Slavic. However, we find a number of sweeping statements among their arguments: they connect Slavs mostly with such simple and prevalent archaeological phenomena that were widely applied in the whole of Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages. So these “special features” cannot be used for distinguishing ethnic groups. In the light of recent researches, we can observe a growing number of Late Avar sites in the region both on the interior and exterior side of the Csörsz Dyke. This calls for a new synthesis: early medieval settlement history seems to be undergoing changes.